

Apie žūtbūtinį prisirišimą prie literatūros: žodis atsiimant Vytauto Kubiliaus premiją

On the Vital Attachment to Literature: An Acceptance Speech of the Vytautas Kubilius Prize

JŪRATĖ SPRINDYTĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

<https://ror.org/050gfgn67>

jurasp@liti.lt

<http://orcid.org/0009-0009-8421-8640>

Tai premija, kurią iš Lietuvoje humanitarams teikiamų labiausiai būčiau norėjusi gauti, nes ji ne institucinė, o liudijanti žmogišką ryšį ir mieliausia širdžiai.

Tikrasis Vytauto Kubiliaus gimtadienis – lapkričio 23-ąją, tai Lietuvos kariuomenės diena – o juk jis buvo estetinių mūšių karys ir Šiuolaikinės literatūros skyriaus karvedys, o nuo 2024 m. gruodžio 1 d. Andrius Kubilius eina pareigas Europos komisijoje kaip gynybos ir kosmoso (žvalgybos) komisaras. Matau giluminį tęstinumą.

Kad literatūra bus jo gyvenimo *kategoriškasis imperatyvas*, Vytautas Kubilius žinojo dar būdamas devyniolikos. Dienoraštyje paliudyta, kad kritikoje norėtų būti „centro puolėjas“, ir išdėstytas ugningas jaunystės pašaukimas ir noras „gyventi ir mirti laikraščio puslapiuose“. Mane tai smagiai prajuokino. Jeigu šis šūkis būtų įgyvendintas (o pokariniai laikraščiai juk virto makulatūra), šiandien neskaitytume daugiau nei dvidešimties profesoriaus knygų. Jo nuomone, vienintelis talento gyvavimo būdas – „kūrybinio aktyvumo principas“, – taip sakė dar 1966 m. (Vytautas Kubilius, *Dienoraščiai 1945–1997*, 2006: 322); beje, kaip tik tuos metus laikau lūžiniais literatūroje, nes tuomet debiutavo karta, kūryboje visai išvengusi socialistinio realizmo (Sigitas Geda, Jonas Strielkūnas,

Received: 03/12/2024. **Accepted:** 05/12/2024.

Copyright © 2024 Jūratė Sprindytė. Published by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore Press. This is an Open Access article distributed under the terms of Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Bitė Vilimaitė, Saulius Šaltenis, Eugenijus Ignatavičius), pora metų anksčiau – Judita Vaičiūnaitė, Juozas Aputis. Pats Kubilius kūrybinio aktyvumo principą įgyvendino su kaupu, tapdamas centrine XX a. antrosios pusės lietuvių kritikos figūra – tikru lietuvių literatūrologu ir kritikų karvedžiu.

Šią premiją gaunu Kubiliaus kadaise perspėta: „Nėra kenksmingesnio žanro už kritiką“ (p.310). Literatūrologija saugesnė, labiau objektyvuota, tačiau rezonuoja profesoriaus žodžiai: man rašymas nėra teorijos varinėjimas, aš per daug savęs sudedu. Nuostata – ne mokslas mokslui, o rašymas žmonėms. Turbūt simboliška, kad kaip tik šią dieną galiu priminti ir prisiminti, kad 2024-aisiais sukanka dvidešimt metų nuo Vytauto Kubiliaus mirties.

Beveik tris dešimtmečius dirbome viename skyriuje, vėliau – ir viename kambaryje. Negėda prisipažinti, kad man buvo reikalingas autoritetas, mokytojas – ne kad viską aiškintų ir nurodytų, bet kad galėtum pasikliauti jo laikysena ir vertybėmis, kad turėtum profesinę ir kultūrinę atramą.

Buvo mano daktaro disertacijos vadovas, kuris gal net per daug manimi pasitikėjo. Ant A4 perplėšto lapo, kurio antra pusė jau buvo panaudota, gaudavau minimalių patarimų, kurie implikavo – bus geriausia, jei kapstysiesi pati. Bet ir griežtas priesakas – varyti pirmyn mokslą net sekmadieniais, nevirti vyrui cepelinų, nors pats žiemą laisvadieniais slidinėdavo miškuose ar vasarą žvejo-davo Lakajų ežeruose. Šiokiadieniais, žinoma, triūsdavo nuo aušros iki išnaktų, ne kartą dienoraštyje guodžiasi, kad akys nuo skaitymo nusilpo, pavargo, net išsvarvėjo. Janina Žėkaitė mane pasitelkė rengti spaudai išlikusius Kubiliaus dienoraščius, ir šis dvitomis man liko viena svarbiausių gyvenimo knygų, o darniai bendradarbiaudama patyriau, ką reiškia profesinis sąžiningumas, – ponija Janina nekupiūravo jokių jai nemalonių detalių.

Vytautui Kubiliui tinka ir tezė, kad kritikas yra ne pašaukimas ir ne profesija, o istoriškai mąstantis žmogus. Jis puikiai jautė karštą ir kintantį laiko pulsą ir domėjosi sociopolitinais kontekstais – tai viena svarbių priežasčių, kodėl jam tokia artima buvo būtent kritika. Bet erudicija, komparatyvisto akiratis, skvarbus intelektas leido regėti ir visą literatūros raidos sistemiškumą, bendruosius procesus, episteminių lūžių padarinius – tai buvo gilus ir patikimas jo kritikos podirvis, todėl galėjo brėžti toli siekiančias minties trajektorijas „prižemintame mūsų kultūros horizonte“ – čia jo paties žodžiai iš knygos *Tautinė literatūra globalizacijos amžiuje* (2003). Visą gyvenimą siekė, kad kultūra užsiimtų „esminiu galvojuimu“ – vargu ar būtų buvęs sužavėtas, kad 35 centus kainavęs bananas,

lipnia juosta priklijuotas prie sienos ir aukcione parduotas už 6,2 milijono dolerių, laikomas vertingu konceptualiojo meno kūrinium. Neabejotinai šiandien stebėtusi lietuvių prozos įvairove, žodžio klestėjimu (ir net visagalybe) poezijoje ir piktintusi žodžio ir etikos nuosmukiu politikoje.

Kubilius per daugelį metų sukaupė ir išlavino specifinį „kubilišką“ instrumentariją ir atpažįstamą stilių. Jis rašė nespecializuota bei neformalizuota kalba – metaforiškas laisvumas ekspresyviai subloškia į vieną sakinį ir mokslininko frazę, ir citatą iš erudito lobyno, ir interpretatoriaus eseistinę saviraišką. Toks individualaus mąstymo ir rašymo stilius vis retesnis mūsų viešajame diskurse, kaip ir sprendimų drąsa. Visada norėjau to siekti, tam prilygti.

Kritika pašaukta būti literatūros proceso pagrindine oponente, jos kelių ir galimybių tikrintoja, literatūros sveikatos puoselėtoja. Kritika turi būti kritiška, vertinimas straipsnyje ar recenzijoje – tai ne paglostymas, ne apšokinėjimas, ne malonūs ditirambai. Pagal šią nuostatą tikra kritika visada stovi opozicijoje, negiria ir nenuolaidžiauja, o sako teisybę ir pateikia rimtas sąskaitas kūrėjams – Kubilius nedvejodamas skelbė „absoliutų reiklumą visiems“, ypač savo amžininkams ir to meto rašytojams-šeimininkams (buvo griežtas ir Justino Marcinkevičiaus, Algimanto Baltakio, Mykolo Sluckio kartai, ir Eduardo Mieželaičio ar Juozo Baltušio oficioziniam autoritetams), širdingai palaikė jaunos kūrėjus. Kubiliaus reiklumo bandymai dažniausiai baigdavosi tuo, kad vieni jį kaltino kaip eretiką, kiti atmetė beveik kaip marksistą, – bet vis tiek pripažino jį kaip aktyviausią ir profesionaliausią kritiką.

Kubilius nelyginant tikras rašytojas (ne tik vertintojas) buvo linkęs pasikliauti aistra, instinktu, intuicija, žūtbutiniu prisirišimu prie literatūros, subjektyviu santykiu, „dvasiniu degimu“. Jo darbai mane išmokė literatūros reiškinių matyti sistemiškai ir panoramiškai, kiekvieną kūrinį apsupti kontekstu. Išmokė į daug ką pažiūrėti nuo būties viršūnės. „Praėjo triukšmas. Baliai. Susijaudinimas“, – sakė po mano disertacijos gynimo (1972 m.). Jubiliejų ir progų jis nesureikšmindavo, ir kaip tai buvo išmintinga! Juk I a. graikų filosofas Epiktetas pergyveno vienuolika imperatorių ir suprato, kokia niekinga žemiškoji šlovė. Vytautas Kubilius pergyveno pusę tiek komunistų partijos generalinių sekretorių.

Šios premijos mecenatystė yra svarbi tuo, kad ne tik grąžina mus prie Vytauto Kubiliaus darbų ir asmenybės, bet palaiko kritikos ir literatūrologijos statusą, kritiko, kaip asmens, renomė. Ačiū jos teikėjams, rėmėjams, simpatikams. O Profesoriaus žodžiai, kad kiekvienas kritikas turėtų būti „estetinės gyvasties ieškotojas“ (p. 379), skamba testamentiškai.